Festivalverslag door Sanne Pieters

Whatever happens,
the sky will be with you.
- Iryna Vikyrchak

Gewoon uit nieuwsgierigheid: wat weet je van Oekraïne en Polen als je wat je via het nieuws hebt vernomen buiten beschouwing laat? Wat weet je over de gebruiken, het landschap, de mensen? Wat weet je over het eten, de cultuur, de literatuur? Voor velen is het antwoord op al die vragen: niets. En juist daarom is Read My World een van de belangrijkste festivals van deze tijd. Read My World pretendeert niet alles van de regio die tijdens het festival centraal staat te weten, maar nodigt de literaire stemmen van daar uit om hier bepaalde aspecten uit te lichten. Volgens mij was er geen beter moment om een literatuurfestival omtrent Polen en Oekraïne naar Nederland te halen. Het overblijfsel van het Oekraïne-referendum smeult nog na, Rutte riep onlangs de Tweede Kamer bijeen voor een nadere beschouwing van de uitslag en tegelijkertijd doemde er een fel omstreden anti-abortuswet in Polen op die massaal werd weg geprotesteerd.

Polen en Oekraïne. Twee landen die turbulente tijden doormaken. Volgens de festivalorganisatie staan schrijvers op geen andere plek zo in de frontlinie en is nergens de stem van papier zo luid.

Dag 1 – 6 oktober

OPENINGSAVOND

Hoeveel er op het spel staat voor de schrijvers blijkt al direct bij het openingsprogramma. Vanavond stellen alle buitenlandse auteurs zich in een wervelend tempo aan ons voor. Net als vorig jaar (met kernregio Zuidoost-Azië) staan veel van de aanwezige schrijvers in eigen land op een *undesirable-list*. Dat houdt kortweg in dat ze geen aanspraak kunnen maken op subsidies of beurzen en sommige van hun meer kritische werken uit winkels worden geweerd.

Babs Gons, dichter/performer, opent de avond met een performance over haar beleving van Polen, het Polen waar ze lang geleden naartoe ging en racistisch werd bejegend vanwege haar huidskleur. Het Polen waarvan ze standvastig dacht: nooit, nooit meer! Maar waar ze toch naar terugkeerde, schoorvoetend, overgehaald door vrienden die zeiden dat het daar inmiddels anders was. Waar ze tijdens een herdenking van Kristallnacht rondliep, opeens door iedereen werd toegelachen, waar het op straat naar zalig eten rook en waar het meisje in de winkel precies wist welke kleur lippenstift bij haar huid het mooist zou staan.

Chris Keulemans introduceert vervolgens onder luid applaus de curatoren: Iryna Vikyrchak (Oekraïne) en Grzegorz Jankowicz (Polen). Chris Keulemans vraagt Iryna Vikyrchak welke rol de oorlog in het literaire klimaat speelt. '*It effects everyone*.' antwoord Iryna Vikyrchak stellig. '*Everyone*.' Volgens Gregorz Jankowicz kunnen schrijvers in deze tijden van informatie-oorlog worden ingezet als wapens. Schrijvers zien de dingen van een narratieve afstand en helpen misinformatie de wereld uit.

Na een prikkelende eerste kennismaking met de curatoren richt Chris Keulemans onze aandacht op de volgende spreker: de Hongaarse gelauwerde schrijver Ilija Trojanow. Hij is door de organisatie uitgenodigd om een keynote-speech te verzorgen. De prachtige tekst is gedeeltelijk op de website van het NRC te lezen.

En daarna is het eindelijk zover. Een voor een worden we getrakteerd op prachtige verhalen door uiteenlopende Poolse en Oekraïense schrijvers. De gasten die Jankowicz en Vikyrchak voor Read My World 2016 selecteerden, zijn:

– **Andrey Kurkov** (Oekraïne) schreef de bestsellers *Death and the Penguin* en *7 books for children*. Zijn werk is vertaald in 35 talen en gepubliceerd in 65 landen.

– Andriy Lyubka (Oekraïne) is dichter en curator. Hij werkte mee aan het International Poetry Festival *Kyiv Lawry* en *Meridian Czernowitz*. Hij schreef o.a. *Killer. Collection of Histories* en *Sleep with Women.*

– **Oksana Zabuzhko** (Oekraïne) is de schrijver van de feministische bestseller *Veldonderzoek naar Oekraïense seks*. Ze is vicepresident van de Oekraïense PEN en werkt op het *Hryhori Skovoroda Institute of Philosophy*.

– Victoria Amelina (Oekraïne) liet haar succesvolle carrière als IT-er achter zich en koos voor het schrijven. In 2015 debuteerde ze met haar roman *Fall Syndrome, or Homo Compatiens*.

– **Julia Fiedorczuk** (Polen) is dichter en literair criticus. Fiedorczuk is lid van de *Association Study of Literature and the Environment.*

– Mariusz Szczygieł (Polen) is journalist en politicoloog. Hij publiceerde ondanks de communistische censuur een verzameling artikelen over de gay-cultuur in Polen, presenteerde het populaire televisieprogramma *Na każdy temat*, en is medeoprichter en bestuurslid van de *Foundation Institute of Reportage.*

– Ziemowit Szczerek (Polen) is schrijver, journalist en reiziger. Hij debuteerde met het boek *Paczka radomskich Powszechny* en ontving in 2013 de *Polityka Passport*, een belangrijke prijs, voor zijn boek *Przyjdzie Mordor i nas zje, czyli tajna historia Słowian*.

– Olga Tokarczuk (Polen) is een van de meest veelgeprezen en succesvolle Poolse auteurs van haar generatie. Ze heeft haar eigen uitgeverij, *Rutarunt*. Onder haar bekendste werken vallen o.a. *Podróż ludzi księgi* en *Drive Your Plow over the Bones of the Dead.*

De bliksemoptredens werken goed op de openingsavond: ze maken nieuwsgierig en verleiden ons om tijdens de andere festivaldagen nader kennis te maken. Het wordt nog even spannend door een onverwachte *culture clash*: Babs Gons, die eerder vertelde over de herdenking van de Kristallnacht in Wroclaw, raakt als het ware *lost in translation* als blijkt dat sommige Poolse auteurs de tekst in de vertaling anders hebben geïnterpreteerd. Olga Tokarczuk maakt duidelijk dat het Polen van nu niet te vergelijken is met Kristallnacht, en dat ze af wil van die vooroordelen over haar land, haar Polen, dat ze haat, maar ook liefheeft. Ze spreken het misverstand uit, natuurlijk, en de verdere avond zitten Babs Gons en Olga Tokarczuk rustig met elkaar te praten, maar het zet de toon voor een spannend weekend waarin cultuurverschillen in een open dialoog besproken worden en waarin door alle gesprekken steeds duidelijker wordt dat geografische nabijheid geen voorwaarde is voor gemeenschappelijkheid.

Andrey Kurkov laat de kans niet aan zich voorbijgaan en sluit de avond zingend (!) af onder muzikale begeleiding van de festivalband Touki Delphine Experience. De kop is eraf: welkom bij Read My World, editie: Polen en Oekraïne. Of, zoals Ziemowit Szczerek het schertsend zegt: ‘Yes, my Europe is the other, the worse Europe (...) The second Europe.’

Dag 2 – 7 oktober

Bij het programma ***Literature and Politics*** wordt de vraag gesteld of fictie de realiteit volgt of vormt. Jaś Kapela, Anna Kravets, Olga Tokarzcuk en Andrey Kurkov buigen zich over deze kwestie.

Volgens Olga Tokarzcuk heb je in Polen als schrijver bijna geen bestaansrecht meer zonder politiek te zijn. Toen zij begon met schrijven, in de jaren negentig, waren schrijvers minder gepolitiseerd. Sinds de rechtervleugel van de politiek het recht op *free speech* aantastte, zijn schrijvers het boegbeeld van de oppositie geworden. Ongewild en gedwongen misschien, maar wel overtuiging.

Jaś Kapela sluit af door aan de auteurs te vragen of er voor Nederland een les valt te leren uit de situatie in Oekraïne en Polen. Alsjeblieft, zeggen de auteurs, besef dat het idee van een land, van een stad, van grenzen, gebaseerd is op romantische definities. Besef dat alles is gevormd op instabiele grond. Wees niet te zelfverzekerd. Waan je niet te veilig. Wees op je hoede.

Bepalen grenzen ook een gedachtegoed? Historicus Fleur de Weerd en Ziemowit Szczerek nemen ons tijdens het programma ***Op de grens*** mee naar de grenzen van Polen, Oekraïne en Nederland.

Fleur de Weerd reisde dit jaar af naar Oekraïne om te ontdekken wat de mensen achter het nieuws bezighoudt. Kijken zij richting het Oosten of Westen? Ze ondervond dat er geen overheersend Oekraïens gedachtegoed is. Deze oorlog woedt niet alleen door land en over grenzen, maar ook binnen families en vriendenkringen.

Ziemowit Szczerek leest een verhaal over een grens waar hij voortdurend mee te maken heeft: de grens tussen Polen en Tsjechië, ‘de lijn der verandering der werkelijkheid, wat inderdaad een totaal onbevattelijke kwestie is’. Szczereks wapen, bleek al op de openingsavond toen hij Polen en Oekraïne *The second Europe* noemde, is humor. Hij omschrijft Poolse ‘tokkies’ als: ‘… tokkies die niet eens meer fatsoenlijke tokkie-trainingspakken dragen, maar zijn overgestapt op van die spijkerbroeken met gaten erin.’ Zijn grensverhaal is grappig, schrijnend en verontrustend. Met humor beschrijft hij hoe de Tsjechische bevolking tegen de Poolse aankijkt, de Polen die net over de grens hun blowtje komen roken omdat het in Polen verboden is en in Tsjechië gedoogd wordt. Hoe die Polen uiteindelijk -- stoned, dronken en vol verongelijkte gevoelens -- een ijsjes-etende Tsjech proberen te vernederen. Hier schetst Szczerek een grof contrast: de tokkie-Polen in hun kapotte spijkerbroek met de geur van drank en drugs tegenover de beschaafde Tsjech, in pak, met hond, met ijsje. Het komt natuurlijk tot een confrontatie. Tussen Polen en Tsjechen, tussen hem en de tokkies, tussen Polen en Tsjechië, tussen *closer to first Europe* en *the second Europe*. Toch, besluit hij, blijft hij liever in Tsjechië, ook al is het niet zijn thuis. Het is er prettiger.

Al lang voordat het programma ***Feminist Futures*** begint, is de zaal tot de nok toe gevuld met feministen. Ook de mannen zijn niet weggebleven. Een groot deel van deze feministen is zwart gekleed. 'Uit solidariteit,’ zegt moderator Kirsten Van Den Hul, zelf ook in zwart, ‘met de vrouwen in Polen.’ Of dat nou onbewuste solidariteit is of bewuste, iedereen staat meteen op scherp. Read My World heeft feministen Anja Meulenbelt, Astrid H. Roemer, Victoria

Amelina, Mia You en Oksana Zabuzhko samengebracht om te praten over het feminisme in Nederland en Oekraïne en Polen, over verschillende generaties heen. Wat is de Oekraïense #zeghet? Zijn we in Nederland toe aan een nieuwe feministische golf?

Victoria Amelina, *ICT-er turned poet*, wijst het publiek erop dat de wetgeving omtrent abortus in Polen al langer omstreden conservatief is. De nieuwe wet was erger, zegt ze, absoluut. Maar we mogen niet vergeten hoe erg het nu ook al is. (Ik moet eerlijk zeggen dat ik niets wist van de wetgeving omtrent abortus in Polen dus dat heb ik thuis eens opgezocht. Het is wel echt erg, inderdaad. Zoek het vooral ook even op.)

Kirsten van den Hul vraagt Oksana Zabuzhko wat voor rol literatuur kan innemen in een samenleving die versnipperd lijkt. ‘Literature is a form of national therapy,’ zegt Zabuzhko. Haar boek *Veldonderzoek naar Oekraïense seks*, door Kirsten van den Hul aangeduid als ‘het visitekaartje van het Oekraïense feminisme’ bleek dat ook te zijn. 'Toen ik het schreef, was het als mijn kind,’ legt Zabuzhko uit. 'Nu is het vooral het kind van een hele groepering.'

Er is alle feministen gevraagd na te denken over hun feministische moment, over een historische gebeurtenis die van groot belang was voor hun feminisme. Victoria Amelina trapt af met Marie Curie, de eerste vrouwelijke Nobelprijswinnaar. Amelina betoogt dat er voor vrouwen op het gebied van wetenschap en techniek nog veel te winnen valt. Ze pleit voor meer vrouwen in de ICT. Bij het fragment van Astrid H. Roemer wordt door de zaal even gegniffeld. Roemer is groot fan van Jasperina’s Grote Ego Trip, een zangeres die bij een groot deel van het jongere publiek geen herkenning oproept. Roemer laat weten dat de man van Jasperina de Jong haar teksten schreef. Feministische teksten, vindt Roemer, ‘die ook nog eens geschreven zijn door een man.’ Oksana Zabuzhko toont een foto van de net veroordeelde Dragoljub Kunarac, een naam die mij niets zei, maar de betekenis is groot want Kunarac was de eerste man die in 2001 veroordeeld werd voor het in militaire functie verkrachten van vrouwen in oorlogstijd. De eerste! In 2001 pas! Extra zorgwekkend dat de Britse premier Theresa May nu weer pleit voor een afschaffing van ‘ergerlijke’ mensenrechten op het slagveld. Een onderwerp dat later trouwens ook door Maxim Februari in *Why We (Don’t) Love Our Dictators* wordt aangehaald.

Het programma loopt uit maar niemand wil nog afscheid nemen van deze vrouwen aan tafel. De gespreksstof is nog lang niet op, het publiek zit nog vol vragen. Kirsten van den Hul vraagt het panel of er iets is waar ze ons, het publiek, mee naar huis kunnen sturen. Ze zijn het over de boodschap eens: ‘*If this nation is to be saved, it’ll be by women.’*

Dag 3 – 8 oktober

In welke mate beïnvloedt je culturele achtergrond de kunst die je nu maakt? Met die vraag in het achterhoofd hebben Lisa Weeda, Daria Bukvic, Andrey Kurkov, Neske Beks en Naema Tahir nieuwe teksten geschreven voor het programma ***Roots!***

Lisa Weeda, die half Oekraïens is, begint met *Pluk van de Petteflet.* Door Zaza de kakkerlak en Dolly de duif raakte ze als kind gefascineerd door de waarheid van literatuur, het hoe en waarom van verhalen. Dezelfde gouden details vond ze in familieverhalen uit Oekraïne. Langzaamaan, naarmate de verhalen van haar familie loskwamen, begon ze meer van hun leven en daardoor ook van haar eigen leven te begrijpen. Volgens Lisa Weeda is dat precies wat literatuur kan doen: de complexe deeltjes van het leven met elkaar verbinden.

Andrey Kurkov legt uit dat hij een '*very happy soviet child'* was en dat hij tijdens zijn Sovjet-jeugd ontdekte dat humor een prachtig literair genre is dat meer aandacht en lof verdient. Hij haalt een anekdote aan waarin zijn oma haar encyclopedieën zelf moest censureren. Via de post kwam een brief waarin keurig opgesomd de pagina's stonden die ze uit haar encyclopedieën moest scheuren, vergezeld van een zwarte stift waarmee ze bepaalde woorden kon censureren. Kurkov zegt dat je met zo'n verhaal als schrijver twee dingen kunt doen: Je kunt er zwaar, serieus proza van maken of je kunt er romantische poëzie van maken. Volgens hem valt humor precies tussen die twee dingen in en dat is waar hij voor kiest.

Naema Tahir zegt dat iedereen een boom zou moeten worden, groeiend vanuit verschillende wortels. Als Britse van Pakistaanse afkomst heeft ze lang haar roots verloochend. Toen een Pakistaans klasgenootje een lunchpakketje vol Pakistaanse snacks mee had, deed Naema Tahir net of ze het eten niet herkende, zo graag wilde ze gewoon Brits zijn. Jaren later las ze in een Brits boek het woord *chapati* en schrok van haar eigen ontroering. Haar *chapati*, haar roots in 'een gewoon Brits boek'. Toen pas, besefte ze, voelde ze zich erkend door haar nieuwe cultuur, verstevigd door haar wortels.

De vader van Daria Bukvic is jaloers op hoe zij woorden in hun nieuwe taal giftig maakt. Hij benijdt de volgorde van haar woorden, de scherpte van haar tong. Voor haar vader, ooit een advocaat die met zijn woorden zaken won, is het onverkropbaar dat hij nooit accentloos Nederlands zal kunnen spreken, nooit de grammatica van het betrekkelijk voornaamwoord

zal beheersen. Volgens Daria Bukvic betekent dit dat hij nooit meer gezien zal kunnen worden voor wie hij echt is: een kleurrijk, intelligent persoon. Met veel meer kracht in zijn gedachten dan in zijn vermogen ze te uiten.

Van tevoren heb ik me nog afgevraagd of het milieu ook aan bod zou komen op Read My World. Bij een festival dat zo actueel en geëngageerd is, kun je de natuur, hoe wij daar als mensen mee omgaan en haar plaats binnen de huidige problematiek eigenlijk niet meer overslaan.

Zogenoemde *eco-poets* Julia Fiedorczuk en Maartje Smits nemen deze verantwoordelijkheid gelukkig op zich en vertalen de natuur naar de poëzie en de poëzie naar de natuur. Dit alles tijdens het programma ***Let me tell you 'bout the birds and the bees*** onder begeleiding van beeldend kunstenaar Klaske Oenema, die schitterende, vervreemdende beelden projecteert, en saxofonist Jan Klug. Wat is het fijn om tussen alle gesprekken door geconcentreerd in de zoemende, gonzende, kloppende biotoop van de eco-poets te vertoeven.

Psalm XXXI
R.K.
een meesje kwam aan het venster zitten als een tijding
gegenereerd door de mist, oktober
liep over in november in de berken eiken elzen,
in de vorstbestendige bloemen, op de kerkhoven
waar onze vaders geen dagboeken schreven,
waar ze onze kinderen niet zouden herkennen, of onze
gedichten of ons. De televisie zond Polen uit,
dat verloren was, en toen niet verloren, en toen weer
verloren, en toen niet, en toen lanceerde
de zon een knipselwerk van takken, ongemerkt
ging de mees op in de hemel, voordat ik kon zeggen
onthoud, onthoud mij –

- Julia Fiedorczuk

Wanneer ik de biotoop van de eco-poets verlaat om naar het volgende programma te gaan, besef ik dat ik van het ene uiterste in het andere terechtkom. Bij ***Why We (Don't) Love Our Dictators*** buigen Maxim Februari en moderator Bahram Sadeghi zich over onze parlementaire democratie. Is dat wel het beste regeringsmodel van de wereld? Waar komt de roep om een 'sterke leider' vandaan?

Februari leest een toespraak voor en start met een anekdote over de ontmoeting tussen Facebooks Mark Zuckerberg en de paus. Blijkbaar nam Zuckerberg als cadeau voor de heilige een *drone* mee. Een *drone*. Zuckerberg wil namelijk dat het internet voor iedereen via *drones* beschikbaar wordt. Volgens Februari is Mark Zuckerberg uit op totale wereldmacht.

Waar het verlangen van een 'sterke leider' vandaan komt, wil Bahram Sadeghi weten. Februari stelt dat we in Nederland sinds enige tijd te maken hebben met een zeer juveniel bestuursorgaan, 'onze laatste premiers hebben iets heel *jongensachtigs* over zich,' stelt Februari vast, 'erg onvolwassen'. Iemand uit het publiek wil weten of Februari het met hem eens is dat het dringend tijd wordt voor actie. Februari knikt en zegt dat hij zich erg druk maakt om de democratie. 'Zeker als ik zie dat Theresa May de grondwet wil veranderen om het soldaten op het slagveld minder "moeilijk" te maken.'

Er is geen betere afsluiting van dit rijke festivalweekend dan met een pint in de hand door de idyllische tuin te struinen, namijmerend over alles wat er te zien en te horen was. Ieder jaar weer is dit het magische moment: ***de literaire vuurpotpourri***. Op verschillende plekken rondom een kampvuur sluiten storytellers en muzikanten van over de hele wereld het Read My World festival af. Ik blijf lang hangen bij het vuur van The Soul Travelers, een funkband met groove en hip-hop sporen, begeleid door slam poetry-achtige rap. Uit het publiek staat een Afrikaanse dichter op om zijn woorden te laten horen. Hij roept op tot actie, eerst verlegen maar, aangemoedigd door het enthousiaste publiek en de opzwepende muziek, uiteindelijk spuwend, kwaad.

De Poolse en Oekraïense auteurs drinken wijn en warmen hun handen aan het vuur. Iryna Vikyrchak legt haar hoofd op de schouder van Victoria Amelina en sluit haar ogen.

Read My World 2016. Het zit erop.

Groepsportret door Jan Boeve
Festivalfoto’s door Richard Tas